

بررسی نقش رسانه در تزلزل نوجوانان

چکیده

شبکه‌های اجتماعی نیز مانند هر نوع فناوری، جنبه‌های مثبت و منفی دارند. زمانی که صحبت از تاثیر شبکه‌های اجتماعی بر نوجوانان می‌شود باید تمام جوانب خوب و بد آن را در نظر گرفت. حضور در شبکه‌های اجتماعی مانند اینستاگرام، توییتر و تلگرام به یک عادت روزمره در نوجوانان امروزی تبدیل شده است. این عادت ممکن است باعث رشد جنبه‌های شخصیتی نوجوانان شود اما در عین حال آسیب‌هایی هم دارد. بنابراین هدف از انجام این تحقیق، بررسی نقش رسانه در تزلزل نوجوانان با استفاده از روش توصیفی و مبتنی بر مطالعات کتابخانه‌ای بوده است. نتایج یافته‌های تحقیق نشان داد، تأثیر رسانه‌ها و به ویژه اینترنت بر رشد اجتماعی و اخلاقی نوجوانان گاهی بیش‌تر از تأثیر والدین و معلمین است و آن‌ها مدت زمان زیادی را صرف تماشای تلویزیون و استفاده از اینترنت می‌کنند. استفاده از رسانه‌ها و اینترنت همیشه بد یا مشکل‌آفرین نیست، ولی اگر بیش از حد یا بدون نظارت صحیح از آن‌ها استفاده شود، در زمینه‌های مختلف مشکلاتی را ایجاد می‌کند. همچنین استفاده بیش از حد شبکه‌های اجتماعی بر سلامت افراد در هر سنی که باشند به ویژه در نوجوانی، تأثیر منفی می‌گذارد و آنها را در معرض ابتلا به انواع مشکلات جسمی و روحی قرار می‌دهد.

واژگان کلیدی: رسانه ، فضای مجازی، نوجوانان

مقدمه

رسانه ها به عنوان یکی از نهاد های اجتماعی، کارکرد انتقال، تغییر و ترویج ارزش های فرهنگی و اجتماعی را بر عهده دارند. در عصر کنونی با توجه به نقش مهم رسانه در جامعه و اطلاع رسانی درباره موضوعات اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اخلاقی، رسانه ها الگوهای نوینی را به خانواده ها معرفی می کنند که بر فرهنگ ها، ارزش ها و الگوهای دینی خانواده ها اثر می گذارد. در این رهگذر، رسانه ها به عنوان عاملان تغییر و تحول در ارزش ها و هنجارها، گاه سنت ها را به مبارزه می طلبند و به صورت یک عامل مؤثر در دگرگونی نگرش ها و رفتارهای نسل جدید عمل می کنند.

این امر می تواند منجر به شکاف نسلی و جلوگیری از انتقال تجربه های نسل گذشته به نسل حاضر شود. نسل امروز، هر آنچه را از رسانه می خواند، می شنود و می بیند، ملاک نگرش و رفتار خود قرار می دهد. در دوران کنونی، نقش نهادهای اجتماعی همانند خانواده، مدرسه و هم سالان، در اجتماعی کردن افراد تضعیف شده است و در مقابل، روز به روز بر اهمیت و نقش رسانه ها افزوده می شود.

رسانه ها در دوران کنونی، بخشی جدایی ناپذیر از زندگی مردم شده اند. مردم در طول شبانه روز از محتواهای اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و آموزشی و سرگرمی رسانه ها استفاده می کنند. نسل کنونی جامعه از ابتدای حیاتش با رسانه ها بزرگ می شود و در دنیای اطلاعاتی و ارتباطی امروز، این نسل، بخش عظیم فرهنگ، ارزش ها و هنجارهای اجتماعی را از رسانه ها دریافت می کند. به عبارتی، در دوران معاصر که به «عصر ارتباطات» و «جامعه اطلاعاتی» معروف است، بخش عظیمی از جامعه پذیری فرزندان از طریق رسانه ها انجام می شود. و نفوذ و تأثیر رسانه نیز تا جایی است که برخی نظریه پردازان ارتباطی بر این باورند رسانه ها اولویت ذهنی و حتی رفتاری ما را تعیین می کنند اگر چگونه فکر کردن را به ما یاد ندهند، به ما می آموزند که به چه چیزی فکر کنیم.

می توان گفت، امروزه نقش رسانه ها از جمله اینترنت در زندگی و تعلیم و تربیت نوجوانان انکارناپذیر است و تأثیرگذاری آن ها بر نوجوانان روز به روز بیش تر می شود. زندگی در جهان مُدرن بدون اینترنت و سایر رسانه های گروهی قابل تصور نیست. تأثیر رسانه ها و به ویژه اینترنت بر رشد اجتماعی و اخلاقی نوجوانان گاهی بیش تر از تأثیر والدین و معلمین است و آن ها مدت زمان زیادی را صرف تماشای تلویزیون و استفاده از اینترنت می کنند. استفاده از رسانه ها و اینترنت همیشه بد یا مشکل آفرین نیست، ولی اگر بیش از حد یا بدون نظارت صحیح از آن ها استفاده شود، در زمینه های مختلف مشکلاتی را ایجاد می کند.

۱. مفهوم شناسی

الف. مفهوم نوجوان

اصطلاح adolescence (نوجوانی) از کلمه لاتین *adolescere* مشتق شده است که به معنای «رسیدن به بزرگسالی» است. شروع آن با بلوغ است و با عهده دار شدن مسئولیت های بزرگسالی خاتمه می یابد؛ فیلسوفی می گوید نوجوانی با زیست شناسی آغاز می شود و با فرهنگ خاتمه می یابد. از این رو دوران نوجوانی ممکن است در بعضی از جوامع ابتدایی تر کوتاه باشد و در بعضی جوامع پیشرفته طولانی تر. شروع آن با تغییرات سریع در انتظارات و توقعات جامعه از نوجوانان یا انتقال تدریجی از نقشهای قبلی به نقش های تازه همراه است.^۱

در تعریف نوجوانی گفته شده است: «نوجوانی مرحله ای است که پس از کودکی رخ می دهد و بین کودکی و بزرگسالی قرار دارد». نوجوان از طرفی بسیاری از ویژگی های مربوط به کودکان را داراست (وابستگی به اطرافیان، به خصوص پدر و مادر) و از طرفی برخی رفتارهای بزرگسالان را دارد (ویژگی استقلال). در هر حال تغییرات مهمی در این دوره رخ می دهد که موجب رهایی از وابستگی های خاص مرحله ی کودکی و احساس نیاز به استقلال و هویت در بزرگسالی می شود. به تدریج که نوجوانان بالغ تر می شوند، شباهت کمتری با کودکان و همانندی بیشتری با بزرگسالان پیدا می کنند.^۲

زمان دقیق شروع و طول دوره ی نوجوانی مشخص نیست، ولی معمولاً ۱۲ تا ۱۹ سالگی در بر می گیرد. نوجوانی را به سه مرحله تقسیم می کنند: آغاز، میانه و پایان. در هر دوره، نوجوانان وضعیت و ویژگی های خاصی دارند و غالباً در پایان نوجوانی، از لحاظ رشد جسمی و جنسی کامل می شوند، از نظر توانایی های شناختی به قدرت تفکر انتزاعی دست می یابند، از نظر رشد روانی-اجتماعی مهارت ها و ارزش هایی را که خانواده و جامعه از آنها انتظار دارد، کسب می کنند و به درک صحیح و مطلوبی از خود می رسند.^۳

ب. مفهوم رسانه

رسانه یا Media در لغت به معنی رساندن است و به آن دسته از وسایلی گفته می شود که انتقال دهنده فرهنگ ها و افکار عده ای باشد، رسانه از تمدن های جدید بوجود آمده و مورد توجه است. اکنون آنچه که مصداق این تعریف است وسایلی همانند: روزنامه ها، مجلات، رادیو، تلویزیون، ماهواره، اینترنت، CD ها، ویدئو و... می باشد. رسانه در

۱. اتکینسون، ریتا و دیگران؛ زمینه روان شناسی، ج ۲، ص ۱۰۶.

۲. گنجی؛ آزمون های روانی، ص ۲۱۴.

۳. پاشاشریفی، اصول روان سنجی و روان آزمایی، ص ۳۲۱.

نوع آموزشی آن به کلیه امکاناتی گفته می‌شود که می‌توانند شرایطی را در محیط آموزشی بوجود آورند که تحت آن شرایط، فراگیران، اطلاعات، رفتار و مهارت‌های جدیدی را با درک کامل بدست آورند.^۱

به وسایل انتقال پیام‌ها از فرستنده یا فرستندگان به مخاطب یا مخاطبان گفته می‌شود که شامل روزنامه، کتاب، رادیو، تلویزیون، ماهواره، تکنولوژی‌های نوین ارتباطات و اطلاعات و اینترنت است. ویژگی‌های این وسایل عبارتند از: پیام‌گیران ناآشنا، سرعت عمل زیاد و تکثیر پیام.^۲

پ. مهم‌ترین ابزارهای مورد استفاده در فضای مجازی

الف: اینترنت: بزرگ‌ترین شبکه جهانی کامپیوتری و دارای میلیون‌ها شبکه کوچک‌تر بوده که به یکدیگر متصل شده‌اند. اغلب به اینترنت بزرگراه اطلاعاتی گفته می‌شود که حجم زیادی از اطلاعات را از رایانه‌ای به رایانه دیگر در سراسر دنیا انتقال می‌دهد. بر اساس آخرین آمار اعلام شده از سوی مرکز مدیریت توسعه ملی اینترنت بالغ بر ۶۱/۰۶ درصد جمعیت کشور به اینترنت متصل می‌باشند. بازی‌های رایانه‌ای: مقام معظم رهبری در این باره می‌فرمایند: بازی‌های رایانه‌ای به شوالیه‌های مجازی قدرتمند و جذاب ناتوی فرهنگی و جنگ صلیبی غرب تبدیل گردیده‌اند که در حال تخریب و تغییر تدریجی ارزش‌ها و هنجارهای انقلاب اسلامی و جهان اسلام شده‌اند. بنا به گفته رئیس بنیاد ملی بازی‌های رایانه‌ای اسرا ۲۰ میلیون ایرانی روزانه از سرویس گیم استفاده می‌کنند که برای هر فرد به طور متوسط بیش از ۱۲۴ دقیقه در روز است. متوسط سن گیم در ایران ۱۸ سال تمام است.^۳

ب: تلفن همراه: سامانه ارتباطی بدون سیم که به صورت گسترده‌ای وارد زندگی اجتماعی گردیده و موجب آسیب‌های جدی برای فرد و اطرافیانش شده است. در دسترس بودن دائمی ممکن است فرد را در معرض مزاحمت‌ها، دردها یا برنامه‌های ناخواسته زیادی قرار دهد و خاموش کردن آن نیز موجب خستگی، نگرانی یا تنش روحی فرد طالب تماس شود و کارآمدی فضای ارتباطی را تضعیف نماید.

پ: تلویزیون: اگرچه تلویزیون بسیاری از ویژگی‌های یادشده روزنامه و رادیو را ندارد، اما از جهات دیگر، دارای خصوصیات منحصر به فردی بوده که آن را از سایر رسانه‌های جمعی، حتی روزنامه و رادیو، متمایز ساخته است.

اول، بیشترین مخاطب این رسانه، قشر کودک و نوجوان می‌باشند و با توجه به وقت زیادی که کودکان و نوجوانان ۱۶-۳ سال صرف دیدن برنامه‌های تلویزیونی می‌کنند، برنامه‌سازان آن را قادر می‌سازد با بهره‌گیری از برنامه

۱. اهل بیگی. بررسی گسترش اثرگذاری در شبکه اجتماعی، ص ۴۵

۲. دادگران، مبانی ارتباط جمعی، ص ۶

۳. سلیمانی پور، شبکه‌های اجتماعی؛ فرصت‌ها و تهدیدها، ص ۱۴۵

های ارزشی و یا هر باور و ایده ای که خود تشخیص می‌دهند، رفتار فردی و اجتماعی آینده این مخاطبان را سمت و سو دهند؛ چه اینکه قشر مذکور در آینده ای نه چندان دور، در نقش‌های گوناگون اجتماعی ظاهر شده، همچون سرباز جبهه فرهنگی، هر چه را آموخته به منصف ظهور می‌رساند.^۱ دوم، رسانه مزبور توان بالایی در جهت پر کردن اوقات فراغت جوانان و حتی غیر جوانان داشته؛ چه اینکه می‌تواند با نشان دادن صحنه های تفریحی، ساعت‌ها افراد را به خود مشغول سازد. سوم، تلویزیون در کشور ایران بیش از رادیو و روزنامه مخاطب داشته است؛ چون با پیروزی انقلاب اسلامی و برق رسانی به نقاط دورافتاده و شبانه روزی کردن برنامه های تلویزیونی و با توجه به ویژگی‌هایی که تصویر دارد، غالب افراد جامعه، حتی روستاییان رغبتشان برای تماشای تلویزیون بیش از رادیو بوده است و این امر قابل مشاهده و ملموس است. علاوه بر این‌ها، به خاطر رایگان بودن تماشای برنامه های تلویزیون (بر خلاف جوامع صنعتی که برای تماشای تلویزیون، باید حق اشتراک پرداخت کنند) و تنوع شبکه‌ها (که فرد به دلخواه اجازه استفاده از هر کدام را دارد) این رسانه از روزنامه و خواندن آن ارزان‌تر است و با وجود سیستم «تله‌تکس»، حتی خبرهای نوشتاری را هم از طریق تلویزیون می‌خوانند. چهارم، قدرت فوق‌العاده تصویر به گونه ای که هر تصویری را برابر با هزار واژه دانسته‌اند، از دیگر ویژگی‌هایی بوده است که رسانه‌هایی همچون روزنامه و رادیو ندارند. تلویزیون می‌تواند با بهره گیری از تصویر، بسیاری از ناگفتنی‌ها را به تصویر بکشد؛ بسیاری از ارزش‌هایی که به قلم و بیان نمی‌آیند، در تصویر متجلی می‌گردند.^۲

بنابراین، با توجه به خصوصیات منحصر به فرد تلویزیون می‌توان آن را رسانه ای جهانی دانست که اخبار و اطلاعات را به شکل وسیع و جهانی در دسترس عموم قرار داده و قابلیت‌ها و توانایی‌های یک منطقه را به منطقه دیگر معرفی می‌کند و نقاط ناشناخته جهان و فرهنگ ملل را نیز معرفی می‌کند. این ویژگی‌ها تلویزیون را رسانه ای قدرتمند ساخته است. امام خمینی (قدس سره) در این باره فرموده است: «دستگاه تلویزیون اگر آموزنده باشد، برای همه ملت آموزندگی دارد و اگر خدای ناخواسته انحراف داشته باشد، همه ملت را به انحراف می‌کشد». پر مخاطب‌ترین رسانه در جهان تلویزیون می‌باشد و این آمار در ایران به مراتب بیشتر است این تنوع و کثرت مخاطب به دلیل وجود صدا و تصویر به طور همزمان بوده است و در سالیان اخیر شاید توانایی پخش مستقیم و زنده نیز بر این جذابیت افزوده شده است مهم‌ترین وجه مشترک رادیو و تلویزیون تقارن زمان انتشار و دریافت پیام‌هاست، همچنین باید خاطر نشان ساخت که طرز انتشار و دریافت این پیام‌ها از لحاظ اجتماعی نیز مشابهت دارد، به طوری که تلویزیون در تهیه و تنظیم و ارایه برنامه های خود نسبت به رادیو محدودیت بیشتری دارد، به علت کم‌تر بودن قابلیت تحرک گیرنده های آن و همچنین نامساعدتر بودن شرایط استفاده آن ناچار است روشی مناسب و

^۱. زندوaniان، زين‌العابدينی، رابطه سواد رایانه‌ای و تجربه شبکه‌های اجتماعی مجازی در دانشجویان دختر دانشگاه یزد، ص ۶۵

^۲. سراجی وحامی. «قابلیت های اینترنت امکانی برای تسهیل و تقویت پژوهش های تربیتی، ص ۵۵

در طول این سال‌ها در این باره صورت نگرفته است؛ ولی روان‌شناسان شبکه ای‌بی‌سی نیوز (ABC NEWS)، بر اساس تجربیات خود در مواردی که با کودکان سر و کار داشته‌اند، بر این باورند که پسرانی که با تصاویر خشونت‌آمیز و مستهجن مواجه بوده‌اند، اغلب انگیزه‌های بوالهوسانه‌ای نسبت به دختران دارند؛ در عین حال، دختران نیز پاسخ مثبتی به این گونه تمایلات پسران می‌دهند.^۱ در نتیجه رواج بوالهوسی است که ارسال تصاویر مستهجن در میان جوامع اسلامی رشد می‌یابد، روابط آزاد دختر و پسر ترویج می‌شود، کم پوشی و عریانی در میهمانی‌ها و عروسی‌ها به ویژه در میان جوانان گسترش می‌یابد و در نهایت، قبح برخی اعمال که سازنده ارتباطی سالم و مفید در میان افراد جامعه است، از بین رفته می‌رود و در گذر زمان به رشد ارتکاب برخی اعمال خلاف اخلاق متعالی، و حتی ارتکاب برخی جرایم، منتهی خواهد شد.^۱

ز. بازداری زدایی

گمنامی و نامرئی بودن کاربران، از دیگر ویژگی‌های روابط اینترنتی است که موجب پیدایش آسیب‌های جدی اخلاقی و روانی در افراد می‌شود. در فضای سایبر شخص می‌تواند هر نقابی را بر خود بپوشاند و بدین وسیله هر چه می‌خواهد، می‌گوید و هر کاری که بخواهد، انجام می‌دهد؛ بدون این که ترس از شناخته شدن، و رسوا شدن داشته باشد. این ویژگی موجب کاهش خویشتن‌داری و بازدارندگی کاربران در برابر اعمال ناهنجار اخلاقی و ضد اجتماعی خواهد شد. هدف از اجرای بسیاری از مجازات‌ها در سطح جوامع، ایجاد حس بازدارندگی در میان افراد جامعه به ویژه مجرمان و افراد دارای حالت خطر ناک است. این صفت روانی به سبب ظرفیت بالای ارتکاب جرم در فضای سایبر، کاهش پیدا کرده و موجب ارتکاب گسترده برخی جرایم به ویژه جرایم سایبری و جرایم جنسی مجازی شده است. چنانچه این صفت در نهاد افراد جامعه کم رنگ شود، قبح برخی جرایم از بین رفته، احساس بازدارندگی در افراد کاهش می‌یابد. و چه بسا در کثرت ارتکاب جرایم غیر سایبری تأثیر بسزایی بگذارد.^۲

۱. یاسمی نژاد، آزادی؛ امویی، «فضای مجازی، امنیت اجتماعی، راهبردها و استراتژی‌ها، ص ۲۵۳

۲. جان پرور و حیدری موصول، آسیب‌شناسی فضای سایبر بر امنیت اجتماعی، ص ۵۸

نتیجه گیری

ارتباط از طریق فضای مجازی در سال های اخیر جایگاه قابل توجهی در بین نسل جوان جامعه ما پیدا کرده است. شبکه های اجتماعی در ابعاد مختلف افراد (فردی و اجتماعی) تأثیر گذارند. در شکل دهی به هویت نقش دارند و حتی روی ابعاد اقتصادی و اجتماعی و سیاسی جوامع هم تأثیر گذارند. امروزه با توجه به نقشی که تاکنون در ابعاد مختلف زندگی داشته اند، نمی توان آن ها را نادیده گرفت. در حال حاضر اینترنت ابزاری مناسب برای توسعه ی افکار و اندیشه های بشری محسوب می شود، به شرط آن که در راه صحیح استفاده شود. افراد باید برای ورود به دنیای مجازی اطلاعات کافی در اختیار داشته باشند، تا دچار مشکلات مالی و اجتماعی نشوند. ارتباطات سالم در فضای مجازی و لزوم هوشیاری جوانان و خانواده ها نسبت به تهدیدات فضای سایبری در درجه ی نخست اولویت قرار دارد. پیشگیری از آسیب های اجتماعی و توجه والدین به رفتار فرزندان بسیار مهم می باشد و برای جلوگیری ازهم پاشیدگی خانواده ها، والدین باید تا حدودی به فناوری های روز دنیا مسلط باشند و آگاه باشند که تغییر در رفتار فرزندان به معنای ایجاد تغییر در طرز فکر آن هاست و هنگامی که بنیان فکری و شخصیت آن ها به صورت نا صحیح شکل گیرد، راه نفوذ شیادان به حریم خصوصی افراد و محیط امن خانواده باز میشود. لذا، چنانچه خانواده ها نسبت به شیوه های جدید ارتباط فرزندان خود آگاهی و شناخت کافی و لازم را داشته باشند، از انجام بسیاری از جرایم و ارتباطات پنهانی آنان جلوگیری به عمل می آید. از همین روست که رهبر فرزانه ی انقلاب می فرمایند: مسئولان وظایف متعدد و مهمی دارند، از جمله افزایش آگاهی های عمومی، تقویت آموزش و پرورش و جدی تر پرداختن به فعالیت های مرکز ملی فضای مجازی، در این صورت می توان از فضای مجازی به عنوان یک فرصت بهره گرفت، بی آنکه تهدیدهای آن برایمان دردسرساز شود.

در راستای نتایج تحقیق پیشنهادات ذیل ارائه می گردد:

- تشویق فرزندان و ایجاد جذابیت در نوجوانان جهت شرکت در فعالیت های اجتماعی در دنیای واقعی و تقویت این گونه رفتارها توسط والدین.
- وقت گذاشتن برای گفتگو در خانواده و برگزاری به صورت جلسات خانگی و هفتگی در خانواده.
- گذراندن اوقات بیشتر اعضای خانواده با یکدیگر در فضای بیرون از خانه به طوری که زوجین و فرزندان از نظر عاطفی و روانی، احساس خلاء نکنند و جهت جبران این کمبود به فضای مجازی پناه ببرند.
- والدین باید تا حدودی به فناوری های روز دنیا مسلط بوده و نسبت به شیوه های جدید ارتباط فرزندان خود، تهدیدات و آسیب های ناشی از اینترنت و فضای مجازی آگاهی و شناخت کافی و لازم را داشته باشند تا از انجام بسیاری از جرایم و ارتباطات پنهانی جلوگیری به عمل آید.

منابع

۱. قرآن کریم

۲. ال میلز، کاترین، اثرات استفاده از اینترنت روی مغز نوجوانان . ترجمه زهرا پورعلی کویخی، پیک پزشکان امروز، سال هشتم، شماره ۶۹

۳. اتکینسون، ریتا و دیگران؛ زمینه روان‌شناسی، ترجمه محمدنقی براهنی و دیگران، تهران، رشد، ۱۳۷۸، چاپ هشتم

۴. اکبری، ابوالقاسم، مشکلات نوجوانی و جوانی. چاپ چهارم، تهران: نشر رشد و توسعه. ۱۳۸۷.

۵. اکبری، ابوالقاسم؛ اکبری، مینا. آسیب شناسی اجتماعی. تهران: انتشارات رشد و توسعه ۱۳۹۰.

۶. اهل بیگی، پژمان. بررسی گسترش اثرگذاری در شبکه اجتماعی، دانشگاه: صنعتی شریف. ۱۳۹۰

۷. پاشاشریفی، حسن؛ اصول روان‌سنجی و روان‌آزمایی، تهران، رشد، ۱۳۷۷، چاپ پنجم

۸. پورغالی، الهام. ماهواره و آسیب شناسی آن در مقابل امنیت اجتماعی. مجموعه مقالات هجوم خاموش، معاونت جهاد دانشگاهی لرستان. ۱۳۸۹

۹. توکل، محمد. جامعه شناسی تکنولوژی. تهران: انتشارات جامعه شناسان. ۱۳۹۰

۱۰. جان پرور، محسن؛ حیدری موصول، طهمورث، آسیب شناسی فضای سایبر بر امنیت اجتماعی، فصلنامه نظم و امنیت انتظامی، شماره سوم، سال چهارم. ۱۳۹۰

۱۱. حسینی، سید احمد، فروزان، ستاره وامیرفریار، معصومه. بررسی سلامت روان زنان سرپرست خانوار تحت پوشش سازمان بهزیستی شهر تهران. فصلنامه پژوهش اجتماعی، سال دوم، شماره ۳. ۱۳۸۸

۱۲. خانیکی، هادی، بابایی، محمود، فضای سایبری و شبکه های اجتماعی مفهوم و کارکردها، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات جامعه اطلاعاتی، ۱۳۹۰

۱۳. خداحیمی، سیامک. مفهوم سلامت روانشناختی. تهران: نشر جاویدان فرد، ۱۳۷۴

۱۴. دادگران، سیدمحمد. مبانی ارتباط جمعی. تهران: نشر مروارید و فیروزه. ۱۳۸۴

۱۵. ربیعی، علی و شاقاسمی، احسان ، آسیب شناسی فردی و اجتماعی روابط مجازی در ایران: یک رویکرد کیفی، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال نهم، شماره ۳۴. ۱۳۸۳
۱۶. رحیمی، محمد. عوامل اجتماعی مؤثر بر شکاف نسلی؛ مطالعه موردی شهر خلخال. پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه شناسی. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز. ۱۳۹۰
۱۷. زنجانی زاده، هما. بررسی تأثیر اینترنت بر ارزش های خانواده در بین دانش آموزان. مجله انجمن جامعه شناسی ایران. دوره ششم. شماره ۲. ۱۳۸۴
۱۸. زندوانیان، احمد ، زین العابدینی، زهره ، رابطه سواد رایانه ای و تجربه شبکه های اجتماعی مجازی در دانشجویان دختر دانشگاه یزد، دوره ۹، شماره ۳۳، صص ۸۱-۶۳. ۱۳۹۵
۱۹. سراجی، فرهاد و جواد حاتمی. «قابلیت های اینترنت امکانی برای تسهیل و تقویت پژوهش های تربیتی». مجله میدیا. ۴ (۱). ۵۲ - ۶۳. ۱۳۹۲
۲۰. سکیدمور، ویلیام: «تفکر نظری در جامعه شناسی»، ترجمه علی محمد حاضری و دیگران، نشرسفیر، چاپ اول، ۱۳۷۲.
۲۱. سلیمانی پور، روح الله، شبکه های اجتماعی؛ فرصتها و تهدیدها، ره آورد نور، سال نهم، شماره ۳۱. ۱۳۸۹
۲۲. سلیمی، علی؛ داوری، محمد: «جامعه شناسی کجروی»، انتشارات پژوهشکده حوزه دانشگاه، چاپ اول، ۱۳۸۰.
۲۳. شاه محمدی، غلامرضا، راهبردهایی برای پیشگیری وضعی از آسیب های فضای مجازی، فصلنامه ی مطالعات راهبردی ناجا، ۱۳۹۵
۲۴. شیروودی، مرتضی ، آسیب شناسی اینترنت در ایران و جهان اسلام، مجله مریبان، سال هشتم، شماره ۲۸. ۱۳۸۷
۲۵. صادقی، امیر، آینده پژوهی فضای سایبر. تهران: مؤسسه انتشارات آینده پژوهی راهبردی. ۱۳۹۳
۲۶. صادقی، حسن، اینترنت و تأثیرات اجتماعی آن، مجله ی اصلاح تربیت، ش ۲، ص ۸. ۱۳۸۴

۲۷. صبوری خسروشاهی، حبیب. بررسی آسیب های اجتماعی اینترنت، دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی. ۱۳۸۶
۲۸. فیروزبخت، مهرداد: «ساخت اجتماعی جرم و خشونت رسانه ها به مثابه یک علت»، مجله پژوهش و سنجش، سال هشتم، ش ۲۶، ۱۳۸۰.
۲۹. کازنو، ژان: «جامعه شناسی وسائل ارتباط جمعی»، ترجمه باقر ساروخانی و منوچهر محسنی، انتشارات اطلاعات، چاپ پنجم، ۱۳۷۳.
۳۰. کاشانی، مجید، مطالعه جمعیت شناختی شبکه های اجتماعی مجازی با تاکید بر کاربران فیس بوک در ایران ۳-۱۰، ۱۳۹۱
۳۱. کلینی، محمد بن یعقوب: «اصول کافی»، دارالاضواء، (بیروت)، چاپ اول، ۱۴۱۳ ق.
۳۲. گنجی، حمزه؛ آزمون های روانی، مشهد، آستان قدس رضوی، ۱۳۷۷، چاپ هفتم
۳۳. معمار، ثریا؛ عدلی پور، صمد؛ خاکسار، فائزه، شبکه های اجتماعی مجازی و بحران هویت (با تاکید بر بحران هویتی ایران)، فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره اول شماره ۴، ۱۷۶-۱۵۵. ۱۳۹۱
۳۴. مکارم شیرازی، ناصر: «تفسیر نمونه»، دارالکتب الاسلامیه، چاپ سوم، ۱۳۷۴
۳۵. مولایی، محمد مهدی، انواع کاربران شبکه های اجتماعی، ماهنامه دنیای کامپیوتر و ارتباطات، شماره ۸۷، ۱۳۸۸
۳۶. هاتف، مهدی، چالش ها و چشم اندازهای امنیت در فضای مجازی. دوماهنامه توسعه انسانی پلیس، سال ششم، شماره ۲۲، ۱۳۸۸
۳۷. هنرپروران، نازنین، رفاهی، ژاله، «زنان و پیامدهای روان شناختی چت و دوست یابی اینترنتی»، مجموعه مقالات همایش زنان اینترنت در هزاره ی سوم، دفتر امور زنان سپاه. ۱۳۸۵
۳۸. یاسمی نژاد، عرفان؛ آزادی، اکرم؛ امویی، محمدرضا، «فضای مجازی، امنیت اجتماعی، راهبردها و استراتژی ها» همایش ملی صنایع فرهنگی نقش آن در توسعه ی پایدار. ۱۳۹۰